

**ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ 1958, ΠΡΟΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ 1963
(ΚΑΙ ΤΟΥ 1967)**

Αντικείμενο του παρόντος είναι μια μικρή ιστορία που εκ πρώτης όψεως ίσως φανεί κάπως έκκεντρη ως προς την υπόθεση της δολοφονίας Λαμπράκη, αλλά νομίζω ότι στη συνέχεια θα καταδειχθεί η βαθιά σχέση της με το θέμα μας, ενδεχομένως και με το σήμερα.

Η ιστορία ξεκινά ένα πρωινό του Ιουλίου 1957, όταν ο τότε αρχηγός του ΓΕΣ, αντιστράτηγος Πέτρος Νικολόπουλος,¹ κλήθηκε από τον υπουργό Εθνικής Αμύνης Αριστείδη Πρωτοπαπαδάκη. Ο υπουργός παρέδωσε στον στρατηγό ένα ανώνυμο υπόμνημα, που είχε περιέλθει στα χέρια του πρωθυπουργού και το οποίο προέβαλλε ποικίλες ανησυχίες περί “εθνικών κινδύνων”, σε συνδυασμό με επαγγελματικά-μισθολογικά ζητήματα, και έφερε την υπογραφή ΕΕΝΑ (Ένωση Ελλήνων Νέων Αξιωματικών), και του ζήτησε να διερευνήσει περί τίνος πρόκειται.

Αναφέρει ο Νικολόπουλος:

“Όταν ανέλαβα την έρευνα δέν διέθετα κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο, τὸ ὁποῖο θὰ μὲ καθοδηγοῦσε. Σκέφθηκα πὼς ἂν ὑπῆρχε τέτοια ὀργάνωση στὸν Στρατό, θὰ ἔπρεπε νὰ βρῖσκεται ἢ νὰ ἔχη ἰσχυρὰ ἐρείσματα μέσα στὸ Ἐπιτελεῖο. Καὶ μάλιστα θὰ περιελάμβανε ἀξιωματικούς μὲ τὴ μεγαλύτερη προϋπηρεσία ἐκεῖ. Τὸ Ἐπιτελεῖο ἀνεκάθεν ἦταν νευραλγικός χώρος καὶ μόνο ἀπὸ ἐκεῖ μποροῦν νὰ δράσουν ἀποφασιστικά τὰ στελέχη μίας ὀργανώσεως μέσα στὸν Στρατό,

* Διευθυντής Ερευνών ΙΙΕ/ΕΙΕ.

δημιουργώντας έναν

εὐρύτερο πόλο συσπειρώσεων, ἀλληλοϋποστηρίξεως, ἐξευρέσεως ὑψηλῶν προστατῶν καὶ μεθοδεύσεως τῶν σχεδίων της.²

Οι υποψίες του αυτές τον οδήγησαν στην απόφαση να μην κινηθεί αυστηρά υπηρεσιακά, ούτε να εφαρμόσει τις τρέχουσες διαδικασίες· ακολουθώντας “ανορθόδοξες” μεθόδους, συγκρότησε μια ad hoc επιχειρησιακή ομάδα με έμπιστους ανθρώπους του, στους οποίους ανέθεσε την υπόθεση.³ Η ομάδα αυτή άρχισε να παρακολουθεί ορισμένους αξιωματικούς του Επιτελείου, ιδιαίτερα όσους θεωρείτο ότι ανήκαν παλαιότερα στον ΙΔΕΑ. «Διέταξα νὰ παρακολουθοῦν τὰ τηλέφωνα ὀρισμένων ἀπὸ αὐτούς», αναφέρει ο Νικολόπουλος, καθώς και «τὶς κινήσεις τους καὶ ἔτσι εἶχα πλήρη εἰκόνα τῶν προθέσεων καὶ τῶν συναντήσεών τους».⁴

Μέσα σε ενάμιση μήνα είχε αποκαλυφθεί ολόκληρο το συνωμοτικό δίκτυο. Στην κίνηση φέρονταν αναμεμιγμένοι περίπου 20 αξιωματικοί, οι περισσότεροι από τους οποίους υπηρετούσαν στο Γενικό Επιτελείο και την ΚΥΠ. Ανάμεσά τους ήταν τα αδέρφια Γεώργιος και Κωσταντίνος Παπαδόπουλος, ο Δημήτριος Πατίλης, ο Δημήτριος Ιωαννίδης, ο Ιωάννης Λαδάς, ο Πέτρος Κωτσέλης, ο Νικόλαος Γκαντώνας, ο Στέφανος Καραμπέρης, ο Αντώνιος Λέκκας, ο Μιχαήλ Μπαλόπουλος, ο Αντώνιος Μέξης, ο Μιχαήλ Ρουφογάλης, ο Νικόλαος Ντερτιλής, ο Νικόλαος Πετάνης, με δύο λόγια σχεδόν «ὅλη ἡ χούντα τοῦ 1967».⁵ Διαπιστώθηκε από την έρευνα ότι σκοπός τους ήταν «ἡ δημιουργία καταλλήλων προϋποθέσεων για μία δυναμική ἐπέμβαση στὰ πολιτικά πράγματα τῆς χώρας».

Σύμφωνα με τον αρχηγό του ΓΕΣ, όταν ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση των ερευνών, ενημέρωσε για τα αποτελέσματα τον υπουργό Εθνικής Αμύνης και εκείνος του δήλωσε ότι θα μεταφέρει τις πληροφορίες του στον πρωθυπουργό. Ὑστερα ἀπὸ 15 ἡμέρες, ο Πρωτοπαπαδάκης κάλεσε τον Νικολόπουλο και του διεβίβασε την «αὐστηρὴ διαταγὴ» του Καραμανλὴ «νὰ συλληφθοῦν οἱ Νασιριστὲς». Ο στρατηγός, ωστόσο, εξέφρασε κάποιες σοβαρές επιφυλάξεις:

Ἀνέπτυξα στὸν ὑπουργὸ τούτους λόγους για τούτους ὁποίους θεωροῦσα μία τέτοια ἐνέργεια δικαιολογημένη ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ ἐπικίνδυνη. Ἡ ἀποκάλυψις μίας τέτοιας συνωμοσίας θὰ ἔβλαπτε τὴν ἐνότητα τοῦ Στρατεύματος, θὰ προεκαλοῦντο ἀναταραχὲς ἀπὸ κάποιους προστάτες τους. Κυρίως μία τέτοια τολμηρὰ ἐνέργεια ἔπρεπε νὰ βασίζεται ἐπὶ ὅσο τὸ δυνατόν πλουσιωτέρου ἀποδεικτικῶν ὑλικῶν. Εἰσηγήθηκα μία μεθοδικότερη τακτικὴ, ἡ ὁποία

έγινε αποδεκτή. Κατ' αρχήν, θα μετετίθεντο όλοι σε διάφορες μονάδες της Βορείου Ελλάδος, ώστε να αποδυναμωθούν από τα πόστα τους στο Έπιτελείο και να δυσκολευθούν οι συνωμοτικές επαφές τους. Άν δεν συνέχιζαν, θα άπεστρατεύοντο με την κανονική κρίση των Ύπηρεσιακών Συμβουλίων, κατόπιν είσηγήσεώς μου. Άν συνέχιζαν, θα συνελαμβάνοντο –οί άποδείξεις θα ήσαν περισσότερες– και θα παρεπέμποντο στο Στρατοδικείο. Ύπέγραψα ή είσηγήθηκα τις μεταθέσεις τους, σταδιακά και με τὸ πρόσχημα ύπηρεσιακών άναγκών, για να μην δοθεῖ ή έντύπωση όμαδικών διώξεων στὸν στρατὸ και δημιουργηθοῦν έμπλοκές γύρω από την ύπόθεση αυτή.⁶

Οι μεταθέσεις των συνωμοτών

Πράγματι, ξεκίνησε μια διαδικασία μεταθέσεών τους σε επαρχιακές μονάδες, για να αποδυναμωθούν και να αποδιοργανωθεῖ τα δίκτυό τους, με στόχο –υποτίθεται– την εν συνεχεία αθόρυβη αποστρατεία τους. Οι μεταθέσεις αυτές, όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Νικολόπουλος και όπως προκύπτει και από την έρευνά μας, δεν έγιναν μαζικά αλλά σταδιακά σε βάθος αρκετών μηνών, για να μην προκληθεῖ αναταραχή. Όλες οι διαθέσιμες πηγές επιβεβαιώνουν ότι έγιναν πράγματι κάποιες μεταθέσεις, αλλά αυτή η γενική πληροφορία δεν είναι πάντοτε εύκολο να εκτιμηθεῖ ως προς το εύρος που καλύπτει, αν δεν εξατομικευθεῖ λεπτομερέστερα με αξιόπιστα στοιχεία. Η μέχρι στιγμής έρευνα, αφού διήλθε από πλήθος σκοπέλων, μπόρεσε να εντοπίσει ορισμένα από αυτά, αν και όχι στην επιθυμητή έκταση, επιτρέποντάς μας ωστόσο μια πρώτη εκτίμηση. Οπωσδήποτε, τεκμηριώνεται απολύτως η απομάκρυνση του Γεώργιου Παπαδόπουλου από το Α2 του ΓΕΣ και η τοποθέτησή του, την 1η Σεπτεμβρίου 1957, στην VI Μερραρχία του Κιλκίς.⁷ Βέβαιες είναι επίσης οι μεταθέσεις του Πατίλη,⁸ του Μέξη,⁹ του Γκαντώνα¹⁰ και του Ντερτιλή,¹¹ ενώ αξιόπιστη μνεία υπάρχει και για τη μετάθεση του Λαδά.¹² Είναι ενδεικτικό πάντως ότι η απομάκρυνση από το Α2 του ΓΕΣ του Δημήτριου Ιωαννίδη καθυστέρησε έναν ολόκληρο χρόνο, έως τις 3 Αυγούστου 1958, οπότε μετετέθη και αυτός στο Κιλκίς, ως διευθυντής στο 3ο Ε.Γ. του 72ου Συντάγματος Πεζικού.¹³

Είναι αξιοσημείωτο πάντως ότι σε ιδιόχειρο σημείωμα που αποδίδεται στον στρατηγό Νικολόπουλο¹⁴ και στο οποίο συνοψίζονται τα αποτελέσματα των ερευνών έως την άνοιξη του 1958, βλέπουμε ότι οι 11 από τους “υπόπτους” εξακολουθούσαν να υπηρετούν, είτε στο ΓΕΣ (Κ. Παπαδόπουλος, Καραπιπέρης, Ιωαννίδης, Χαλούλος, Λάζαρης, Κωτσέλης, Μπαλόπουλος), είτε στην ΚΥΠ

(Κάρτσωνας, Μητρέλης, Δάμπασης, Κυριακόπουλος). Συμπερασματικά, ενώ οι μεταθέσεις των “αρχηγών” Δ. Πατίλη και Γ. Παπαδόπουλου έλαβαν χώρα αμέσως, των περισσότερων από τους υπολοίπους δεν είχαν ακόμη πραγματοποιηθεί αρκετούς μήνες αργότερα.¹⁵

Μετά τις όποιες μεταθέσεις, ο αρχηγός του ΓΕΣ ενημέρωσε τα μέλη του Ανωτάτου Στρατιωτικού Συμβουλίου, ζητώντας «να παρακολουθούν κάθε συνωμοτική κίνηση τών προαναφερομένων στις νέες μονάδες τους». Ορισμένοι αντιστράτηγοι αντέδρασαν (ανάμεσά τους οι Δημήτριος Σειραδάκης και Αθανάσιος Φροντιστής), κατηγορώντας τον Νικολόπουλο ότι αναζητά «προσχήματα για σφαγιασμό κυβερνητικών αξιωματικών» και ότι, όντας «βενιζελικής προελεύσεως», ασκεί «πολιτική διακρίσεων».¹⁶

Οι εκλογές του 1958

Στο μεταξύ όμως, στη χώρα ξεσπούσε η γνωστή πολιτική κρίση που οδήγησε στις πρόωρες εκλογές της 11ης Μαΐου 1958, στις οποίες ναι μεν η επικράτηση της ΕΡΕ υπήρξε σχετικά ευχερής (με 41% και 171 έδρες), αλλά η μεγάλη έκπληξη ήταν η ανάδειξη της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση (με 25% και 79 έδρες).¹⁷ Το αποτέλεσμα αυτό σήμανε συναγερμό σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένου και του “συμμαχικού” παράγοντα, που θεώρησε ότι η εξέλιξη αυτή ενίσχυε το ενδεχόμενο, όχι βέβαια ανόδου της Αριστεράς στην εξουσία, αλλά κυρίως ενδυνάμωσης των τάσεων “ουδετερότητας” που είχαν πυκνώσει στην Ελλάδα, ιδίως με αφορμή το Κυπριακό.¹⁸

Μετά τις εκλογές και τον σχηματισμό της νέας κυβέρνησης, το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης ανέλαβε προσωπικά ο Κωνσταντίνος Καραμανλής.¹⁹ Η ατμόσφαιρα όμως είχε εμφανώς αλλάξει και ο Νικολόπουλος, κατά δήλωσή του, αισθάνθηκε απομονωμένος.²⁰ Μέσα σε αυτό το κλίμα, τον Σεπτέμβριο του 1958, το Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Αμύνης, υπό την προεδρία του Καραμανλή, αποφάσισε την αποστρατεία του Νικολόπουλου και την αντικατάστασή του στην αρχηγία του ΓΕΣ από τον στρατηγό Δημήτριο Σειραδάκη.²¹

Σύμφωνα με τον Νικολόπουλο, η αποστρατεία του ανακοινώθηκε «έντελώς ξαφνικά»²² και όταν επισκέφθηκε τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο²³ για να ανιχνεύσει τους λόγους, αντιλήφθηκε ότι «είχε πέσει και αυτός θύμα κακών πληροφοριοδοτών, στους οποίους τότε, ανύποπτος, είχε έμπιστοσύνη». Όπως υποστηρίζει, τον προειδοποίησε ότι «από αυτούς πού έγώ έδιωξα και έσεεις θεωρείτε όπαδούς σας, θά φάτε συσσίτιο στην Σχολή Εύελπίδων όλοι οί πολιτικοί». Και εξηγεί: «Τò είπα αυτό γιατί σ' όλα τὰ προηγούμενα κινήματα, οί πολιτικοί πού

συνελαμβάνοντο, έκρατοῦντο στο κτίριο εκείνο. Έπεσα έξω στο κτίριο». ²⁴ Ενωοί ότι τελικώς την 21η Απριλίου οι συλληφθέντες έφαγαν συσσίτιο στο Πε-ντάγωνο και στου Γουδή.

Η εμπλοκή του Κανελλόπουλου στην υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται και από τον ίδιο, σε μακροσκελή επιστολή που απέστειλε στον Κωνσταντίνο Καραμανλή επί δικτατορίας, στις 16 Ιουνίου 1969. Αναφερόμενος στην προϊστορία των συνωμοτών, ο Κανελλόπουλος σημειώνει:

Ένθυμείσαι ίσως ότι, τόν Σεπτέμβριον τοῦ 1958, [...] Σοῦ διετύπωσα τήν παράκλησιν νά παραμείνῃ ἐπὶ ἓνα ἀκόμη ἔτος ὁ ἀντιστράτηγος Νικολόπουλος εἰς τήν θέσιν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ ΓΕΣ. Μοῦ εἶχε ζητήσει ὁ ἴδιος νά Σοῦ διατυπώσω τήν παράκλησιν αὐτήν, χωρίς ὅμως νά μοῦ εἶπῃ καί τοὺς εἰδικώτερους λόγους, οἱ ὁποῖοι επέβαλλον τήν συνέχισιν τοῦ ἔργου ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου. Ἡδὴ ἐνεθυμήθη –καί μοῦ εἶπε– ὁ στρατηγός Φροντιστής, [...] ὅτι ὁ Νικολόπουλος εἶχε ζητήσει ἐπιμόνως ἀπὸ τὸ ἀνώτατον στρατιωτικὸν συμβούλιον, τοῦ ὁποῖου μετεῖχε τότε καί ὁ Φροντιστής τήν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ Παπαδόπουλου καί μερικῶν ἄλλων ὡς ἐπικινδύνων καί ὡς συνωμοτούντων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐπρόλαβε καί δὲν κατόρθωσε μέχρι τῆς ἰδικῆς του ἀποστρατεύσεως νά ἐπιτύχῃ, διότι ὅσα εἶχε εἶπει περὶ Παπαδόπουλου δὲν εἶχαν γίνῃ ἀκόμη πιστευτά. ²⁵

Από κυβερνητικούς κύκλους δόθηκε η εξήγηση ότι ο Νικολόπουλος αποστρατεύοταν διότι είχε συμπληρώσει τον «ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζόμενον χρόνον ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ἀνωτάτους βαθμοὺς», ²⁶ που ήταν η οκταετία, ²⁷ ισχυρισμός που υιοθετεῖται και από τον συντάκτη του χρονολογίου του (πολύ μεταγενέστερα εκδοθέντος) Αρχείου Καραμανλή. ²⁸ Η προβαλλόμενη ωστόσο δικαιολογία δεν ανταποκρίνεται επακριβώς στα πράγματα. Διότι ναι μεν υπήρχε για τους στρατηγούς το προβλεπόμενο ὄριο της οκταετίας σε ἀνωτάτους βαθμοὺς, ἀλλὰ ο κανόνας αὐτός δεν ἴσχυε για τους αρχηγούς των επιτελείων, ²⁹ ὅπως ἄλλωστε εἶχε ἤδη ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τότε. ³⁰

Οι περισσότερες στρατιωτικές πηγές συσχετίζουν ευθέως την αποστρατεία Νικολόπουλου με τις ενέργειές του κατά των συνωμοτών. Ενδεικτικά: «Ἄντι νά διωχθοῦν καί νά ἐξουδετερωθοῦν οἱ κατηγορούμενοι, διώχεται καί ἐξοστρακίζεται ὁ Νικολόπουλος» (ταξίαρχος Δ. Οπρόπουλος): «Τελικά, ἀντὶ νά τιμωρηθοῦν οἱ συνωμότες, ἐτιμωρήθη ὁ Ἀρχηγός ἀποστρατευθεὶς» (συνταγματάρχης Δ. Παραλίκας): «Ἄντι νά διαλυθῇ» (στρατηγός Γ. Κουμανάκος). ³¹ Ἐκ των υστέρων, ἀκόμη και ο στρατηγός Φροντιστής παραδέχτηκε ότι αυτή η

υπόθεση υπήρξε «ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους ο Νικολόπουλος υπέβαλε [ΛΚ: sic] την παραίτησή του».³²

Μία από τις πρώτες ενέργειες του αντιστράτηγου Σειραδάκη, όταν ανέλαβε την αρχηγία του ΓΕΣ, ήταν να διακόψει τις έρευνες για την ομάδα Παπαδόπουλου και να μεταθέσει τους αξιωματικούς που είχαν πρωτοστατήσει σε αυτές.³³ Αλλά αυτό ήταν μόνον η αρχή. Τον Νοέμβριο του 1959, το Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Αμύνης, πάντοτε υπό την προεδρία Καραμανλή, αποφάσισε την τοποθέτηση ως αρχηγού ΓΕΕΘΑ του αντιστράτηγου Αθανάσιου Φροντιστή και ως αρχηγού ΓΕΣ του αντιστράτηγου Βασιλείου Καρδαμάκη (προερχόμενου από το Μηχανικό, γεγονός που δεν είχε ξανασυμβεί τα τελευταία 35 χρόνια). Σχεδόν αμέσως άρχισε η αποκατάσταση των μελών της συνωμοτικής ομάδας. Όπως αναφέρει ο ταξίαρχος Π. Πανουργιάς (κατόπιν Α2 του ΓΕΣ), την εποχή εκείνη «ή ομάδα έλαβεν τήν μεγίστην ισχύν της. Ήτο κοινόν μυστικόν τότε ότι ο Πατίλης είχε άπεριόριστον έξουσίαν και επίδρασιν, καθώς και ο Παπαδόπουλος, ὅστις ἔκτοτε ἀπεκαλεῖτο ὁ Νασέρ τῆς Ἑλλάδος».³⁴ Αλλά και ο τότε αρχηγός ΓΕΕΘΑ αντιστράτηγος Φροντιστής (κατόπιν βουλευτής και υπουργός της ΕΡΕ), παρατηρεί ότι ο Καρδαμάκης «ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ τὸ ἐπιτελεῖον του καὶ τὸ ἰδιαιτερον γραφεῖον του μὲ βάσιν τὰ μέλη τῆς προαναφερθείσης Νασερικῆς ὁμάδος».³⁵ «Οἱ εἴκοσι συνωμότες τοῦ ΕΕΝΑ κατέλαβαν τὶς περισσότερες νευραλγικὲς θέσεις στὸ Ἐπιτελεῖο», υπογραμμίζει και ο αντιστράτηγος Νικολόπουλος, και «ἐπὶ Ἀρχηγίας Καρδαμάκη ἦσαν παντοδύναμοι καὶ ἀσύδοτοι».³⁶

Υπάρχουν ποικίλες ενδείξεις παρεμβάσεων από πολλές πλευρές για τη διάσωση των συνωμοτών. Σύμφωνα με τον βουλευτή της ΕΡΕ, Νικόλαο Φαρμάκη, ο οποίος διατηρούσε σχέσεις με τη συνωμοτική ομάδα, για τη διάσωση του Παπαδόπουλου μεσολάβησε ο πανίσχυρος τότε διοικητής της ΚΥΠ, στρατηγός Νάτσινας.³⁷ Υπέρ των συνωμοτών κινήθηκε δραστήρια και ο ταξίαρχος Βέρρος, διευθυντής του Στρατιωτικού Γραφείου του Πρωθυπουργού (και αργότερα γενικός διευθυντής της ΕΡΕ), ο οποίος φέρεται μάλιστα να ενημέρωσε και τα Ανάκτορα ότι «αὐτὰ ὅλα ἦσαν κόλπα τῶν κομμουνιστῶν πὸν παρασύρανε τοὺς ἀνοήτους» και ότι «πρόκειται γὰ ὑπερβολὲς τοῦ Νικολόπουλου, ὅλοι οἱ κατηγορούμενοι εἶναι δικοὶ μας».³⁸ Τη σχέση μεταξύ Βέρρου και συνωμοτών υιοθετεί και ο ναύαρχος Αθανάσιος Σπανίδης που τον διαδέχθηκε στη θέση του γενικού διευθυντή της ΕΡΕ τον Ιούνιο του 1965.³⁹

Όλες αυτές οι εκδοχές έχουν ενδεχομένως σπέρματα αλήθειας, καθώς συνάδουν προς την ίδια περίπου κατεύθυνση. Αλλά αποτελούν τη χρησιμότητα μεν, πλην μικρή ιστορία. Κατά τη γνώμη μου, όλες αυτές οι προσπάθειες, δεν

θα είχαν, παρ' όλα αυτά, από μόνες τους de facto εξασφαλισμένη επιτυχία, αν δεν συνέτρεχαν και άλλες γενικότερες προϋποθέσεις. Τη σχετική ανησυχία τους άλλωστε εξέφραζαν και οι ίδιοι οι συνωμότες, σε συζητήσεις που είχαν καταγραφεί από την ομάδα παρακολούθησης. Τον Ιούνιο του 1958 ανέφεραν χαρακτηριστικά: «Ενδιαφερόμαστε να μάθουμε τί ακριβώς ξέρουν για μᾶς. Τί θὰ μᾶς κάνουν;». Και στις 10 Ιουλίου του 1958 αναρωτιόντουσαν με αγωνία: «Πατί δὲν μᾶς διώχνουν, ἀφοῦ μᾶς ξέρουν καλά;».⁴⁰

Άρα όλη αυτή η κινητοποίηση για τη σωτηρία τους πιθανόν να μην επιτύχανε, αν δεν το επέτρεπε το ευρύτερο πλαίσιο. Και το ευρύτερο πλαίσιο ήταν το αποτέλεσμα των εκλογών του 1958. Υπήρξαν τότε πολλές προτάσεις διαχείρισης αυτού του αποτελέσματος. Ακόμη και στο εσωτερικό της κυβερνώσας παράταξης ακούστηκαν φωνές για την ανάγκη απάντησης μέσω της εφαρμογής κοινωνικών και μεταρρυθμιστικών πολιτικών,⁴¹ τελικώς όμως επικράτησαν οι σκληροπυρηνικοί εκφραστές της δυναμικής αντιμετώπισης της Αριστεράς, και σύντομα οι ποικιλώνυμες υπηρεσίες, επιτροπές και ομάδες εργασίας «ἐπὶ ζητημάτων καταπολεμήσεως τοῦ κομμουνισμοῦ», «συντονισμοῦ τῶν ἀντικομμουνιστικῶν δραστηριοτήτων» κ.ο.κ., αναδιοργανώθηκαν και άρχισαν να επεξεργάζονται σχέδια και να εισηγούνται ενέργειες.⁴² Όπως παρατηρούσε τον Ιανουάριο του 1959, ο Αμερικανός στρατιωτικός ακόλουθος, συνταγματάρχης Μακρίστιαν (J.A. McChristian):

Οι προσπάθειες της Ελληνικής κυβέρνησης εναντίον της εσωτερικής κομμουνιστικής απειλής μετά τις εκλογές της 11ης Μαΐου 1958 φαίνεται ότι αποτελούν ένα συντονισμένο πρόγραμμα, όχι μόνον λήψης άμεσων δραστηκών μέτρων ασφαλείας εναντίον των κομμουνιστών, αλλά και θεσμοθέτησης ενός μακρόπνοου σχεδίου αλλαγής της ψυχολογικής προσέγγισης του προβλήματος.⁴³

Σε εκείνο το προσκλητήριο δεν περίσσευε κανείς. Σε αυτό λοιπόν το σενάριο φαίνεται ότι προσχώρησαν τα Ανάκτορα, αλλά τελικώς και ο Καραμανλής, παρά την αρχική του στάση. Υπενθυμίζω ενδεικτικά ότι στο διάστημα μεταξύ των εκλογών του 1958 και των εκλογών του 1961, συγκροτούνται οι παρακάτω υπηρεσίες:

- η Ειδική Συμβουλευτική Επιτροπή Καταπολεμήσεως του Κομμουνισμού,⁴⁴ που περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, τον διευθυντή της ΚΥΠ, υποστράτηγο Αλέξανδρο Νάτσινα, τον δημοσιογράφο Σάββα Κωνσταντόπουλο, τον διευθυ-

ντή του Στρατιωτικού Γραφείου του Καραμανλή, ταξίαρχο Διονύσιο Βέρρο, και τον αντισυνταγματάρχη της ΚΥΠ, Κωνσταντίνο Μητρέλη, ο οποίος ας σημειωθεί ότι ήταν το τέταρτο όνομα στον κατάλογο των συνωμοτών που είχε συντάξει ο στρατηγός Νικολόπουλος,⁴⁵ και επί δικτατορίας, επρόκειτο να αναλάβει γενικός διευθυντής του ΕΙΡΤ.⁴⁶ Ειρρήσθω εν παρόδω ότι σε αυτή την επιτροπή, ενθυμείται ο Σάββας Κωνσταντόπουλος, «ἔτυχεν νὰ γνωρίσω διὰ πρώτην φοράν τὸν [...] Γεώργιον Παπαδόπουλον καὶ νὰ ἐκτιμήσω τὴν σκέψιν του»⁴⁷

- η Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφαλείας του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως (ΓΔΕΑ)⁴⁸ με διευθυντή τον κινηματία του 1951 στρατηγό Ηρακλή Κοντόπουλο.⁴⁹
- η Δευτεροβάθμια Συντονιστική Επιτροπή Πληροφοριών και Διαφωτίσεως, στην οποία συμμετείχαν όλοι οι διευθυντές υπηρεσιών πληροφοριών, μαζί με τους αρχηγούς και στελέχη των επιτελείων και αυτοπροσώπως ο αντισυνταγματάρχης Παπαδόπουλος, χαράσσοντας όχι πλέον απλώς την “αντικομμουνιστική” πολιτική της Ελλάδας, αλλά και το ίδιο της το πολιτικό μέλλον. Γιατί είναι αυτή η επιτροπή που έδωσε τελική μορφή στο σχέδιο «Περικλής», το οποίο δεν αρκείτο στη λήψη σειράς μέτρων «ώστε ὁ κομμουνισμὸς εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον νὰ ὑποστῇ κάμψιν καὶ τὸ ποσοστὸν του νὰ κατέλθῃ εἰς ἐπίπεδον κάτω τοῦ 20%», αλλά προχωρούσε στην πλήρη εμπλοκή του μηχανισμού των Ενόπλων Δυνάμεων, στο πλευρό της ΕΡΕ κατά τις επερχόμενες εκλογές της 29 Σεπτεμβρίου 1961, που καταγγέλθηκαν από την πρώτη στιγμή και έχουν μείνει στην ιστορία ως εκλογές “βίας και νοθείας”. Είναι αξιοσημείωτο και ως ένα βαθμό συμβολικό, ότι στην τελευταία αυτή επιτροπή συμμετείχαν, πέραν του Παπαδόπουλου, πέντε παλαιάμαχα μέλη της “Διοικούσας Δέσμης” του ΙΔΕΑ (Φροντιστής, Κοντόπουλος, Νάτσινας, Γωγούσης, Μπάλλας), όλοι τους πασίγνωστοι ήδη από επίσημες εκθέσεις και δημοσιεύματα στον Τύπο.⁵⁰
- η Υπηρεσία Πληροφοριών του Υπουργείου Προεδρίας,⁵¹ με διευθυντή τον γνωστό ΙΔΕΑτη στρατηγό Νικόλαο Γωγούση,⁵² με τον οποίο η συνωμοτική ομάδα Παπαδόπουλου βρισκόταν το 1958 σε στενή επαφή, όπως προκύπτει από την έρευνα του στρατηγού Νικολόπουλου.⁵³ Επί δικτατορίας ανέλαβε τη διοίκηση του Μετοχικού Ταμείου Στρατού και της Γενικής Τραπέζης.⁵⁴ Και κλείνω υπενθυμίζοντας ότι στην τελευταία αυτή Υπηρεσία Πληροφοριών του Υπουργείου Προεδρίας προσελήφθη την εποχή εκείνη και ο σοβιετολόγος Γεώργιος Γεωργαλάς, ο οποίος σε υπηρεσιακή σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε στις 23 Μαρτίου 1962, ανέφερε επί λέξει τα εξής:

Εἰς τὰς ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν προσκαλουμένης συγκεντρώσεις, αἱ ὑπηρεσίαι μας ἀκολουθοῦν τὴν τακτικὴν νὰ παρεμβάλωμεν πρόσωπα πρὸς πρόκλησιν συγχύσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐὰν ἀποτύχη ἐνθαρρύνει τοὺς κομμουνιστὰς καὶ ἀποθαρρύνει τοὺς παρεμβαλλομένους. Προτείνω ὡς ἀποτελεσματικὴν μέθοδον πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν κομμουνιστικῶν συγκεντρώσεων, τὰς ἀντισυγκεντρώσεις.⁵⁵

Ἡ πρόταση Γεωργαλά ἐγίνε ομοθυμῶς δεκτὴ. Ακριβῶς 14 μῆνες ἀργότερα, στις 23 Μαΐου 1963, μιὰ τέτοια ἀντισυγκέντρωση ὁργανώθηκε στη διασταύρωση τῶν οδῶν Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ Ἑρμού, στη Θεσσαλονίκη. Με τα γνωστά ἀποτελέσματα. Ὁ δε Γεωργαλὰς ἐξασφάλισε υπερτριετὴ κυβερνητικὴ θητεία ἐπὶ δικτατορίας. *And the rest is History.*

Ἡ τεκμηρίωση τῶν γεγονότων καὶ ἡ σιωπὴ Καραμανλῆ

Τόσο τα βασικά περιστατικά τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς, ὅσο καὶ ὁ συσχετισμὸς τῆς ἀποστρατείας Νικολόπουλου με τὶς ἐνέργειές του κατὰ τῆς ομάδας Παπαδόπουλου, τεκμηριώνονται πλήρως, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ἀπὸ πλῆθος στρατιωτικῶν, πολιτικῶν καὶ διπλωματικῶν πηγῶν ἐκείνης τῆς περιόδου. Πρέπει νὰ υπογραμμίσουμε ὅτι στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν πρόκειται γιὰ ἰσχυρισμοὺς τῆς ἀντιπολίτευσης, οὔτε γιὰ φημολογίες “ἀριστερῆς” προέλευσης ἢ γιὰ ἐνέργειες τοῦ “παρακράτους”. Στὰ γεγονότα πρωταγωνίστησαν κατ’ ἀποκλειστικότητα καὶ τα περιγράφουν λεπτομερῶς υψηλόβαθμοι κρατικοὶ αξιωματοῦχοι, μέλη τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου, επικεφαλῆς τῶν γενικῶν ἐπιτελείων, διοικητὲς σωμάτων στρατοῦ καὶ μέραρχοι, παρασημοφορεμένοι αξιωματικοὶ τοῦ Ἐμφυλίου καὶ τῆς Κορέας, βουλευτὲς καὶ ἡγετικά στελέχη τῆς ΕΡΕ, καὶ ὁ ἴδιος ὁ κατοπινὸς ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος.

Ὁ Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς, ἀντιθέτως, κράτησε ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ μέχρι τέλους ἀπόλυτη σιωπὴ. Οὔτε κατὰ τὴν ἐποχὴ που ἐκτυλίχθηκαν τα γεγονότα, οὔτε ἐπὶ δικτατορίας, οὔτε καν μετὰ τὴ μεταπολίτευση, ὅταν ὅλη ἡ ὑπόθεση βγήκε στο φῶς, με τὴ συνέντευξη Νικολόπουλου, τὴν ἀρθρογραφία Κανελλόπουλου, τὶς ἐπιστολὲς τῶν στρατηγῶν Φροντιστῆ καὶ Σειραδάκη καθὼς καὶ τὶς καταθέσεις αξιωματικῶν στὴ δίκη τῶν πραξικοπηματιῶν, δὲν ἔκρινε σκόπιμο νὰ ἀναφερθεῖ ὁ ἴδιος ποτὲ δημοσίως στὴν ἀπόφασί του ἐκείνη που, ἐκ τῶν πραγμάτων, ἀποδείχθηκε μοιραία γιὰ τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας.⁵⁶

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τον Ιούνιο του 1956, το Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Αμύνης, υπό την προεδρία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, είχε αποστρατεύσει τον αντιστράτηγο Σόλωνα Γκίκα, τοποθετώντας στη θέση του αρχηγού ΓΕΣ τον αντιστράτηγο Πέτρο Νικολόπουλο (που δεν ήταν ΙΔΕΑτης, είχε φήμη κεντρώου και επί Κατοχής είχε διατελέσει επιτελάρχης του ΕΔΕΣ), κίνηση που μπορεί να εκληφθεί ως μια καταρχήν απόφαση του τότε πρωθυπουργού να αλλάξει σελίδα. Σύμφωνα με τον τότε ταγματάρχη Παναγιώτη Ζαχαρόπουλο, «όταν ήρθε ο Νικολόπουλος αρχηγός του επιτελείου, η διοικούσα δέσμη τότε του ΙΔΕΑ, οι συνταγματάρχες, [...] πήγαν και του δήλωσαν ότι “σταματάμε κάθε εκδήλωση παράνομη”. Επειδή ήταν και υποψήφιοι για να γίνουν ταξίαρχοι, σου λέει “τώρα, αυτά θα κοιτάμε;”, οπότε βρήκε ο Παπαδόπουλος την ευκαιρία και ξεπέταξε την δική του ομάδα», βλ. συνέντευξη αντιστράτηγου Π. Ζαχαρόπουλου στον Στέλιο Κούλογλου (μετάδοση 19 Απριλίου 2007), απομαγνητοφωνημένο κείμενο στην ιστοσελίδα του «Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα» (<http://www.rwf.gr>)· εφ. *Το Βήμα*, 4 Μαρτίου 1956, 7 Απριλίου 1956, 27 Μαΐου 1956 και 1 Ιουνίου 1956· εφ. *Τα Νέα*, 18 Ιουνίου 1956· εφ. *Ελευθερία*, 3 Μαΐου 1956 και 23 Ιουνίου 1956· Δημήτριος Α. Παπαδιαμάντης, *Στρατός και πολιτική εξουσία στην μετεμφυλιακή Ελλάδα (1949-1967)* (διδ. διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2012), 128-129· πρβλ. επιστολή του βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας, Χρήστου Φωτόπουλου, αξιωματικού εν ενεργεία κατά την περίοδο 1956-1958, στην εφ. *Τα Νέα*, 8 Ιανουαρίου 1987.

2. Συνέντευξη αντιστράτηγου Π. Νικολόπουλου στον Μιχάλη Δημητρίου, *Επίκαιρα*, 365 (31 Ιουλίου 1975), 18-20· πρβλ. Θεοδόσιος Παπαθανασιάδης, *Από την σκοπιάν μου, 1939-1959* (Αθήνα 1976), 256-258· Παύλος Μπακογιάννης, «Στα άδυστα των μυστικών υπηρεσιών», εφ. *Το Βήμα*, 17 Ιουνίου 1977· Παπαδιαμάντης (σημ. 1), 130.

3. Στην ομάδα, η οποία συγκροτήθηκε από τον Νικολόπουλο σε συνεργασία με τον διευθυντή του 2ου Επιτελικού Γραφείου του ΓΕΣ συνταγματάρχη Γεώργιο Μπενούκα, περιλαμβάνονταν, μεταξύ των άλλων, ο ταγματάρχης Παναγιώτης Ζαχαρόπουλος του 2ου Ε.Γ. (συμπολεμιστής του Νικολόπουλου από τον ΕΔΕΣ, στρατοδίκης στη δίκη του Μπελογιάννη), ο ταγματάρχης των διαβιβάσεων Δημήτριος Κουμεντάκος, ο λοχαγός Λεονάρδος Σεΐδας της ομάδας ασφαλείας του ΓΕΣ (συμμαθητής του Ζαχαρόπουλου από το Βαρβάκειο και συνεργάτης του Νικολόπουλου από το Β' Σώμα Στρατού) και ορισμένοι άλλοι· βλ. Άρις Γ. Μπουλούκος, *Υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ* (Αθήνα 1989), 90-102· Αντώνης Κακαράς, *Οι επαγγελματίες στρατιωτικοί υπό αυταρχικά καθεστώτα* (διδ. διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2004), 246, 702-703· Παπαδιαμάντης (σημ. 1), 131· συνέντευξη αντιστράτηγου Ν. Παπανικολάου στους Τάσο Σακελλαρόπουλο και Λεωνίδα Καλλιβρετάκη, 10 Μαΐου 2006, συλλογή Λεωνίδα Καλλιβρετάκη· συνέντευξη Ζαχαρόπουλου (σημ. 1).

4. Αναφερόμενος στις συνθήκες διεξαγωγής των ερευνών, ο ταγματάρχης Ζαχαρόπουλος σημειώνει: «Με τα μέσα [που] μας είχε διαθέσει και ο ΟΤΕ με προσωπικό, όταν έπαιρνε κανείς από αυτούς τηλέφωνο, έπεφταν κάτι μηχανήματα εκεί, τα ακούγανε, τα γράφανε και τα δίνανε, ό,τι λέγανε. Είχαμε ανθρώπους και ανεβαίνανε και στις κολώνες, εκεί που μαζευόντουσαν, ανεβαίνανε στις κολώνες, τραβούσαν φωτογραφίες. [...] Ορίζανε ραντεβού, “την τάδε μέρα να μαζευτούμε εκεί”. [Βρίσκονταν] κάθε δέκα μέρες περίπου, και όταν υπήρχαν και θέματα, [και συζητούσαν] την πολιτική κατάσταση, την εξωτερική πολιτική κατάσταση και τα θέματα για τα οποία ο κόσμος διαμαρτυρόταν, εάν διαμαρτυρόταν», βλ. συνέντευξη Ζαχαρόπουλου (σημ. 1).

5. Με την εξαίρεση του Νικόλαου Μακαρέζου και του Στυλιανού Παττακού, των οποίων η ενεργή ένταξη κατά την περίοδο εκείνη στη συνωμοτική ομάδα δεν τεκμηριώνεται επαρκώς· Στυλιανός Γ. Παττακός, *21η Απριλίου 1967* (3η έκδ. Αθήνα 1996), 81, 104· Νικόλαος Ι. Μακαρέζος, *Πώς οδηγηθήκαμε στην 21η Απριλίου 1967* (Αθήνα 2005), 128-129· συνέντευξη αντιστράτηγου Αθ.Ι. Φροντιστή, στον Cygus Leo Sulzberger, *An Age of Mediocrity: Memoirs and Diaries, 1963-1972* (Νέα Υόρκη 1973), 575-576 (και αναδημοσίευση στην εφ. *Το Βήμα*, 4 Αυγούστου 1974)· συνέντευξη Ζαχαρόπουλου (σημ. 1)· συνέντευξη Νικολόπουλου (σημ. 2)· κατάλογος συνωμοτών με τον τίτλο «Άξ/κοί άναμεμ. εις κίνησιν», όπως παρατίθεται από τον Παύλο Μπακογιάννη, εφ. *Το Βήμα*, 12.6.1977· καταθέσεις Π. Πανουργιά και Δ. Οπρόπουλου στο Πενταμελές Εφετείο Αθηνών, Περικλής Ροδάκης (εκδ.), *Δίκη πρωταιτίων 21ης Απριλίου 1967 – Πλήρη πρακτικά* (Αθήνα 1975), 330-331, 366· Μπουλούκος (σημ. 2), 107· Charilaos Lagoudakis, «The April Coup», 23, 27 (Howard Gotlieb Archival Research Center, Πανεπιστήμιο Βοστώνης): «Prior to the coup the junior junta recruited Brigadier Stylianos Pattakos».

6. Συνέντευξη Νικολόπουλου (σημ. 2)· πρβλ. Παπαδιαμάντης (σημ. 2), 134.

7. Όπως προκύπτει από τη συνοπτική κατάσταση μεταθέσεων Γεωργίου Παπαδοπούλου, που μας παραχωρήθηκε από το αρχείο της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού (στο εξής αρχείο ΔΙΣ)· πρβλ. ρητή αναφορά του τότε ταγματάρχη Παπανικολάου ότι το 1957 αντικατέστησε τον Γ. Παπαδόπουλο στο 2ο Επιτελικό Γραφείο του ΓΕΣ (υπόμνημα Ν. Παπανικολάου, συλλογή Λεωνίδα Καλλιβρετάκη)· μνεία σημειώματος παρακολούθησης της 9ης Ιανουαρίου 1958, στη συγκέντρωση των συνωμοτών που έλαβε χώρα εκείνη την ημέρα στο σπίτι του Παπαδοπούλου στη Νέα Σμύρνη, ότι ο οικοδεσπότης είχε έρθει με άδεια από το Κιλκίς και μάλιστα έχει καταβάλει προσπάθεια να μη γίνει αντιληπτή η άφιξή του (Δ. Παραλίκας, ταξιαρχος ε.α., *Συνωμοσίες: ΙΔΕΑ και ΑΣΠΙΔΑ, 1944-1974* [2η έκδ. Αθήνα 1982], 55-58). Στην τοποθέτηση του Παπαδόπουλου σε μάχιμη θέση μονάδας της περιφέρειας, αναφέρεται και ο αντιστράτηγος Νικολόπουλος: «Κατά τις επιθεωρήσεις μου στις μονάδες, παρακολουθούσα την εξέλιξη τών συνωμοτών, ή όποια δέν ήταν ικανοποιητική. Σέ μία άσκηση επέπληξα δημόσια τόν Παπαδόπουλο γιά τά λάθη του [...] και είπα άπροκάλυπτα στόν Πατίλη ότι καλώς έκρίθη προακτέος κατ' άρχαιότητα, καθ' ό άπόλεμος. Ήμουν άποφασισμένους νά μη τούς χαρισθώ. Παρά τίς διαρκείς πιέσεις και τίς σχέσεις τους μέ κορυφαίους στρατιωτικούς και πολιτικούς παράγοντες», βλ. συνέντευξη Νικολόπουλου (σημ. 2).

8. Μετατέθηκε στις 6 Δεκεμβρίου 1957 από την Αθήνα στα Γιαννιτσά, ως διοικητής της 105ης Μοίρας Πεδινού Πυροβολικού· βλ. συνοπτική κατάσταση μεταθέσεων Δημητρίου Πατίλη, αρχείο ΔΙΣ (σημ. 7)· πρβλ. εφ. *Μακεδονία*, 23 Φεβρουαρίου 1958.

9. Από τη διοίκηση του 518ου Τάγματος Πεζικού στο Νευροκόπι, στάλθηκε διαδοχικά για εκπαίδευση στο Κέντρο Εκπαιδύσεως Εφοδιασμού και Μεταφορών (ΚΕΕΜ) Σπάρτης και στο ΚΕΒΟΠ στην Αθήνα, έως τις 18 Ιανουαρίου 1958, που μετατέθηκε ως διοικητής μονάδας ΠΑΟ στη Δράμα· βλ. συνοπτική κατάσταση μεταθέσεων Αντωνίου Μέξη, αρχείο ΔΙΣ (σημ. 7).

10. Μετατέθηκε στις 5 Μαρτίου 1958 από την Καστοριά (όπου ήταν διευθυντής του Α2 της XV Μεραρχίας), στην Εράτυρα Κοζάνης (τόπο καταγωγής του, πάντως) ως διοικητής του 619ου Τάγματος Πεζικού (όπου παρέμεινε έως τον Φεβρουάριο του 1959, που τοποθετήθηκε στο στρατηγείο του ΝΑΤΟ στη Νάπολη)· βλ. συνοπτική κατάσταση μεταθέσεων Νικολάου Γκαντώνα, αρχείο ΔΙΣ (σημ. 7).

11. Μετατέθηκε στις 24 Μαΐου 1957 από το Γραφείο Α/ΓΕΣ στην 31η ΣΔΙ της Αλεξανδρούπολης (όπου παρέμεινε ως βοηθός διευθυντού Α1 έως τις 2 Μαΐου 1960)· βλ. συνοπτική κατάσταση μεταθέσεων Νικόλαου Ντερτιλή, αρχείο ΔΙΣ (σημ. 7).

12. Ν.Α. Stavrou, *A report on the present Greek situation*, 22, συλλογή Λεωνίδα Καλλιβρετάκη.

13. Όπου παρέμεινε, με ένα ολιγόμηνο διάλειμμα, έως τον Σεπτέμβριο του 1959· βλ. συνοπτική κατάσταση μεταθέσεων Δημήτριου Ιωαννίδη, αρχείο ΔΙΣ (σημ. 7). Ο ταγματάρχης Ζαχαρόπουλος κάνει ρητή μνεία στην καθυστερημένη μετάθεση του Ιωαννίδη: «Τον ήξερα. Μάλιστα, κάποτε, είχε συμβεί το εξής: Με φώναξε ο Νικολόπουλος και μου είπε: “Ο Ιωαννίδης είναι ακόμα εκεί [ενν. στο ΓΕΣ] και υπηρετεί;”. Του λέω “Κύριε Αρχηγέ, εγώ δεν έκανα τίποτα μεταθέσεις”. Ένας άλλος ήταν αρμόδιος για τις μεταθέσεις. “Να ρωτήσω και να σου πω”. Και τι είχε διαπιστωθεί; Είχαν διώξει έναν συνονόματο Ιωαννίδη Παρασκευά και ο Μίμης ο Ιωαννίδης είχε μείνει εκεί. Λοιπόν, αυτό το έμαθε ο Ιωαννίδης και έρχεται και με βρίσκει, είχαμε κάποια σχέση σαν αντάρτες του Ζέρβα και μου λέει: “Σε παρακαλώ πολύ να πεις στον Νικολόπουλο να μη με διώξει τώρα, γιατί έχω τη μάνα μου με καρκίνο και τουλάχιστον μέχρι ότου... Λέω: “Μίμη, γιατί να το πω εγώ; Περισσότερο θα το πετύχεις εάν πας ο ίδιος που σε ξέρει και σαν αντάρτη του Ζέρβα”. Και πήγε ο Ιωαννίδης και ζήτησε από το Νικολόπουλο και του έκανε το χατίρι και όταν ήρθε ο καιρός πια σε λίγο για να μετατεθεί, τον έστειλε στον Περίδη, ο οποίος ήταν επίσης κι αυτός αντάρτης του Ζέρβα. Του φέρθηκε δηλαδή κάπως καλύτερα», βλ. συνέντευξη Ζαχαρόπουλου (σημ. 1).

14. Όπως παρατίθεται από τον Μπακογιάννη (σημ. 5).

15. Είναι απολύτως τεκμηριωμένο ότι δεν μετατέθηκαν ποτέ (επί Νικολόπουλου) τέσσερις, τουλάχιστον, από τους ρητά αναφερόμενους (από τον ίδιο) συνωμότες: οι ταγματάρχες Κωτσέλης και Μπαλόπουλος παρέμειναν τμηματάρχες στο ΓΕΣ, ο μὲν από τον Δεκέμβριο του 1956 έως τον Σεπτέμβριο του 1959, οπότε τοποθετήθηκε στο στρατηγείο του ΝΑΤΟ στη Νάπολη, ο δε από τον Ιούλιο του 1956 έως τον Δεκέμβριο του 1958, οπότε στάλθηκε ως σπουδαστής στην Ανωτέρα Σχολή Πολέμου της Θεσσαλονίκης· επιτελής

στο ΓΕΣ παρέμεινε, ανενόχλητος επίσης, και ο αδελφός του μελλοντικού δικτάτορα ταγματάρχης Κ. Παπαδόπουλος, από τον Μάρτιο του 1956 έως τον Σεπτέμβριο του 1959, οπότε ανέλαβε υποδιοικητής του 502ου Τάγματος Πεζικού στη Νάουσα· ο ταγματάρχης Λέκκας, τέλος, ο οποίος από την άνοιξη του 1957 σπούδαζε στην Ανωτέρα Σχολή Πολέμου της Θεσσαλονίκης, τον Ιούνιο του 1958 επέστρεψε στην Αθήνα, προκειμένου να συνεχίσει τις σπουδές του στη Σχολή Γενικής Μορφώσεως· βλ. συνοπτικές καταστάσεις μεταθέσεων Πέτρου Κωτσέλη, Μιχαήλ Μπαλόπουλου, Κωνσταντίνου Παπαδοπούλου και Αντωνίου Λέκκα, αρχείο ΔΙΣ (σημ. 7).

16. Συνέντευξη Νικολόπουλου (σημ. 2)· πρβλ. Παπαδιαμάντης (σημ. 2), 134. Τις συζητήσεις αυτές (χωρίς τα περί “σφαγιασμού” κ.τ.λ.) επιβεβαιώνουν και οι προαναφερόμενοι δύο αντιστράτηγοι, ισχυριζόμενοι ωστόσο ότι δεν είχαν τότε δώσει ιδιαίτερη σημασία στις καταγγελίες Νικολόπουλου, διότι είχαν κρίνει τις πληροφορίες αόριστες και τις πηγές τους αναξιόπιστες· βλ. συνέντευξη Φροντιστή (σημ. 5)· επιστολές αντιστράτηγου Αθανασίου Φροντιστή, εφ. *Το Βήμα*, 8 Αυγούστου 1974 και *Επίκαιρα*, τχ. 370 (4 Σεπτεμβρίου 1975), 1-2· επιστολή αντιστράτηγου Δημητρίου Σειραδάκη, επιτίμου αρχηγού ΓΕΣ, *Επίκαιρα*, τχ. 369 (28 Αυγούστου 1975), 4-5· πρβλ. Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Ιστορικά δοκίμια Α: Πώς εφθάσαμε στην 21η Απριλίου 1967* (Αθήνα 1975), 299.

17. Για μια ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων του 1958, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές, 1949-1967* (Αθήνα 2001), 225-251· για τα αίτια της κρίσης που οδήγησε στις πρόωρες εκλογές, βλ. επίσης Σωτήρης Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία* (Αθήνα 2008), 190-206.

18. «OCB Report on Greece», 2 Ιουνίου 1958, Dwight D. Eisenhower Presidential Library, Eisenhower Papers 1953-61, Ann Whitman File, Abilene, Κάνσας, ΗΠΑ· Αμερικανική Πρεσβεία στην Ελλάδα προς το Αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών, «The Greek Political Scene: Prospects for the Future», 22 Σεπτεμβρίου 1958, National Archives and Records Administration, Ουάσιγκτον· πρβλ. Αλέξης Παπαχελάς, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: ο αμερικάνικος παράγων, 1947-1967* (Αθήνα 1997), 65.

19. ΦΕΚ 80Α' / 17 Μαΐου 1958. Στην πρώτη ημερήσια διαταγή του ως υπουργός Εθνικής Αμύνης, ο Κ. Καραμανλής ανέφερε ότι «έπιθυμών να αποδείξω τὸ ἐνδιαφέρον μου διὰ τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τοῦ ἔθνους, διετήρησα προσωπικῶς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπουργείου», βλ. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (γεν. επιμ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο – Γεγονότα – Κείμενα*, τ. 1-12 (Αθήνα 1992-1997), τ. 3, 129.

20. Συνέντευξη Νικολόπουλου (σημ. 2).

21. Σβολόπουλος (σημ. 19), τ. 3, 234.

22. Στον Τύπο της εποχής πιθανολογείτο ότι στις επικείμενες κρίσεις, ο αρχηγός του ΓΕΣ θα διατηρούσε τη θέση του για ένα χρόνο ακόμη. Η εντύπωση αυτή ανιχνεύεται και σε ορισμένους διπλωματικούς κύκλους, σύμφωνα με τους οποίους ο Καραμανλής είχε προηγουμένως υποσχεθεί στον Νικολόπουλο ότι θα παρέμενε, προοπτική που ο σύμβουλος πολιτικών υποθέσεων της Αμερικανικής Πρεσβείας Τζον Έβαρτς Χόρνερ (John Evarts Horner) συσχέτιζε και με τη διερεύνηση των συνωμοτικών κινήσεων νεότερων

αξιωματικών στον Στρατό· βλ. τις εφημερίδες *Το Βήμα*, *Ελευθερία* και *Μακεδονία*, 3 Σεπτεμβρίου 1958· Αμερικανική Πρεσβεία στην Ελλάδα προς το Αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών, 26 Αυγούστου 1958, dispatch 156, RG 59, box 3724, National Archives (σημ. 18), όπως αναφέρεται και από τον Παπαδιαμάντη (σημ. 2), 137, τον οποίο και ευχαριστώ για την παραχώρηση αντιγράφου του εγγράφου.

23. Σημειώτεον ότι ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος δεν ανήκε τότε επισήμως στο κυβερνητικό κόμμα, αλλά είχε εκλεγεί υπό την σημαία του Λαϊκού Κόμματος (ως συναρχηγός μάλιστα, μαζί με τον Κωνσταντίνο Τσαλδάρη), παρά το γεγονός ότι σε μεγάλο βαθμό συνέπλεε με την κυβερνητική πολιτική. Σύντομα άλλωστε (τον Ιανουάριο του 1959) επρόκειτο να προσχωρήσει στην ΕΡΕ και να αναλάβει την αντιπροεδρία στην κυβέρνηση Καραμανλή· βλ. Σβολόπουλος (σημ. 19), τ. 3, 337-339· πρβλ. εφ. *Ελευθερία*, 2 και 15 Μαΐου 1958, 10, 25 και 28 Ιουνίου 1958, 4 Ιανουαρίου 1959.

24. Συνέντευξη Νικολόπουλου (σημ. 2).

25. Σβολόπουλος (σημ. 19), τ. 7, 103.

26. Βλ. εφ. *Το Βήμα*, 10 Σεπτεμβρίου 1958.

27. Βάσει του άρθρου 18 του νομοθετικού διατάγματος 2923/1954 (ΦΕΚ 159Α'/24 Ιουλίου 1954), που είχε δημοσιευθεί επί πρωθυπουργίας Παπάγου.

28. Σβολόπουλος (σημ. 19), τ. 3, 234. Είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί εδώ ότι κρίθηκε για πρώτη φορά από τον συντάκτη του χρονολογίου της έκδοσης ως αξιοσημείωτη ενέργεια η αντικατάσταση ενός αρχηγού ΓΕΣ (ενώ λ.χ. ουδαμού αναφέρεται η αντικατάσταση του Γκίκα από τον Νικολόπουλο το 1956) και μάλιστα συνοδευόμενη από μια προσπάθεια δικαιολόγησής της. Πάντως πρέπει να σημειωθεί ότι στη συνέχεια αναφέρονται και οι επόμενες αντικαταστάσεις του Σειραδάκη από τον Καρδαμάκη το 1959 και του Καρδαμάκη από τον Σακελλαρίου το 1962· βλ. Σβολόπουλος (σημ. 19), τ. 4, 206· τ. 5, 516.

29. «Δύναται δι' απόφασεως του Άνωτάτου Συμβουλίου Έθνικής Άμύνης νά αναστέλληται ή εφαρμογή τής ανωτέρω διατάξεως [ΛΚ: δηλαδή της αποστράτευσης μετά την συμπλήρωση οκταετούς υπηρεσίας στους ανώτατους βαθμούς], δι' οίονδήποτε τών έχόντων τήν ιδιότητα μίας ή και έν συνεχείᾳ έτέρας τών θέσεων Άρχηγού Γενικού Έπιτελείου ή Διοικητού Στρατιάς», προέβλεπε το άρθρο 11 του νόμου 3491/1956 (ΦΕΚ 143Α'/21 Ιουνίου 1956), που ψηφίστηκε μάλιστα με πρωτοβουλία Καραμανλή, τροποποιώντας στο σημείο αυτό την προϋπάρχουσα περί οκταετίας διάταξη· βλ. ενδεικτικά σχόλια επ' αυτού του ζητήματος: αντιστράτηγος Ε.Κ. Βασιλάς, «Η όκταετία», εφ. *Ελευθερία*, 22 Μαΐου 1956· αντιστράτηγος Αλ. Μεντίτης, «Μελετάται νά ματαιωθῆ διὰ νόμου ή άποστρατεία άρχηγών του Ι.Δ.Ε.Α.», εφ. *Το Βήμα*, 27 Μαΐου 1956· για τις σχετικές κοινοβουλευτικές συζητήσεις, βλ. προχείρως τις εφ. *Ελευθερία* και *Το Βήμα*, 15 Ιουνίου 1956.

30. Βλ. ενδεικτικά τις εφ. *Το Βήμα*, *Μακεδονία* και *Ελευθερία* στις 3 Σεπτεμβρίου 1958, καθώς και το φύλο της 20ης Σεπτεμβρίου 1958 της τελευταίας. Αυτό εξάλλου επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι ο διάδοχος του Νικολόπουλου, αντιστράτηγος Σειραδάκης, αν και καταλαμβανόταν επίσης στις 31 Δεκεμβρίου 1958 από το όριο, εντούτοις παρέμεινε αρχηγός του ΓΕΣ έως τις 20 Νοεμβρίου 1959· βλ. σχετικά Σβολόπουλος (σημ. 19), τ. 4, 206.

31. Βλ. τις καταθέσεις στο Πενταμελές Εφετείο Αθηνών των Δ. Οπρόπουλου, Δ. Παραλίκα και Γ. Κουμανάκου, Ροδάκης (σημ. 5), 366, 592, 629.

32. Βλ. συνέντευξη Φροντιστή (σημ. 5), 575-576· πρβλ. *Το Βήμα*, 4 Αυγούστου 1974.

33. Βλ. Μπουλούκος (σημ. 3), 103-105· πρβλ. συνέντευξη Ζαχαρόπουλου (σημ. 1).

34. «Έκθεσις Πανουργιά», εφ. *Ακρόπολις*, 17-21 Αυγούστου 1974. Μέρος της έκθεσης δημοσιεύτηκε επίσης στο Σβολόπουλος (σημ. 19), τ. 7, 18-19 (η πλήρης έκθεση δεν είναι προσβάσιμη και φέρεται ευρισκόμενη στο Αρχείο Καραμανλή, Φ. 38Α).

35. Επιστολή του Αθ. Φροντιστή από 25 Σεπτεμβρίου 1975, όπως δημοσιεύεται από τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο (σημ. 16), 302.

36. Συνέντευξη Νικολόπουλου (σημ. 2).

37. Συνέντευξη Ν. Φαρμάκη στον Στέλιο Κούλογλου (μετάδοση 23 Νοεμβρίου 2006), απομαγνητοφωνημένο κείμενο στην ιστοσελίδα του «Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα» (<http://www.rwf.gr>).

38. Γιώργος Καραγιώργας, «Από τὸν ΙΔΕΑ στὴ Χούντα», εφ. *Το Βήμα*, 9 Απριλίου 1975· Μπακογιάννης (σημ. 2)· πρβλ. Γιώργος Καραγιώργας, *Από τον ΙΔΕΑ στο πραξικόπημα της 21ης Απριλίου* (1η έκδ. Αθήνα 1975/2η έκδ. Αθήνα 2003), 34-35, 138-139· Ανδρέας Λεντάκης, *Το παρακράτος και η 21η Απριλίου* (1η έκδ. Αθήνα 1975/2η έκδ. Αθήνα 2000), 140.

39. Αθανάσιος Γ. Σπανίδης, *Πώς αυτοκαταλύθηκε η δημοκρατία του 1944* (Αθήνα 1981), 13-16.

40. Πάννης Φάτσης, «Ένα ήμερολόγιο ντοκουμέντο», εφ. *Το Βήμα*, 2 Μαρτίου 1975.

41. Σπύρος Λιναρδάτος, «Η όκταετία του Καραμανλή», εφ. *Το Βήμα*, 18 Ιανουαρίου 1979.

42. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, τ. 1-5 (Αθήνα 1978), τ. 3, 343. Σημειωτέον ότι, σύμφωνα με τον Κ. Καραμανλή το αποτέλεσμα προκάλεσε «ένα μούδιασμα και άνησυχίες δια τὸ μέλλον», ενώ συζητήθηκε και το ενδεχόμενο ακύρωσης της εκλογής ως προς την ΕΔΑ· βλ. Σβολόπουλος (σημ. 19), τ. 3, 128.

43. Βλ. Summary of Conversation between Lt Gen Constantine Dovas (Chief, HNDGS) and Colonel J.A. McChristian (US Army Attaché), Αθήνα 17 Ιανουαρίου 1959, National Archives (σημ. 18).

44. Αρχικά είχε συγκροτηθεί μια διυπουργική επιτροπή με αντικείμενο τον κυβερνητικό συντονισμό των αντικομμουνιστικών δραστηριοτήτων. Την αποτελούσαν (το 1958) ο υπουργός Προεδρίας Κωνσταντίνος Τσάτσος, ο υπουργός Δικαιοσύνης Κωνσταντίνος Καλλίας, ο υφυπουργός Εσωτερικών Ευάγγελος Καλαντζής, ο υφυπουργός Προεδρίας Τρύφων Τριανταφυλλάκος και ο διευθυντής της ΚΥΠ υποστράτηγος Αλέξανδρος Νάτσινας. Λόγω της αδυναμίας τακτικών συναντήσεων της διυπουργικής, οργανώθηκε στη συνέχεια η Ειδική Συμβουλευτική Επιτροπή, με στόχο να συνεδριάζει σε καθημερινή βάση, με αντικείμενο την επεξεργασία σχεδίων και την εισήγηση ενεργειών επί ζητημάτων απομένων του κομμουνισμού. Τη γραμματειακή υποστήριξη και τις έρευνες για λογαριασμό της επιτροπής αυτής είχε αναλάβει ο Κλάδος Ειδικών Μελετών της ΚΥΠ, που χειριζόταν την αντικομμουνιστική διαφώτιση· βλ. Memorandum for the Record (Greek Government Organization of its Anti-Communist Effort), Αθήνα 20 Ιουλίου 1959, National Archives (σημ. 18).

45. Ο αντισυνταγματάρχης Πεζικού Κωνσταντίνος Μητρέλης του Ιωάννη (Α.Μ. 21491, τάξη Σχολής Ευελπίδων 1938) αναφέρεται στο σημείωμα του Νικολόπουλου με τίτλο «Αξ/κοί άναμεμ. εις κίνησιν», όπως αυτό παρατίθεται από τον Παύλο Μπακογιάννη, εφ. *Το Βήμα*, 12 Ιουνίου 1977. Τον Ιανουάριο του 1965, επί κυβερνήσεως Γεωργίου Παπανδρέου, διεξήχθη διοικητική ανάκριση με αντικείμενο τη διαρροή στρατιωτικών απορρήτων εγγράφων, τα οποία δημοσιεύτηκαν στην αντιπολιτευόμενη εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 12 Ιανουαρίου 1965, και η ευθύνη της διαρροής καταλογίστηκε στον Κ. Μητρέλη, τότε διευθυντή του 2ου Επιτελικού Γραφείου ΓΕΣ. Το περιστατικό αναφέρθηκε κατά τη δίκη του «ΑΣΠΔΑ» από τον μάρτυρα κατηγορίας ταγματάρχη (της ΚΥΠ επί Νάτσινα) Στυλιανό Τσιλικούδη και επιβεβαιώθηκε στη συνέχεια από τον κατηγορούμενο συνταγματάρχη Παπατέρπο (υποδιευθυντή της ΚΥΠ επί κυβερνήσεως Παπανδρέου)· βλ. εφ. *Έθνος*, 13 Οκτωβρίου 1966· εφ. *Ελευθερία*, 22 Ιανουαρίου 1967.

46. Βλ. ενδεικτικά εφ. *Μακεδονία*, 8 Σεπτεμβρίου 1971 και 27 Νοεμβρίου 1973.

47. Βλ. εφ. *Ελεύθερος Κόσμος*, 11 Αυγούστου 1968· πρβλ. Ροδάκης (σημ. 5), 1632· Παύλος Μπακογιάννης, «Το παρακράτος τής ΚΥΠ συμπληρώνει ή παρα-ΚΥΠ», εφ. *Το Βήμα*, 18 Ιουνίου 1977.

48. Η ίδρυση της ΓΔΕΑ αποφασίστηκε από την Επιτροπή Νομοθετικής Εξουσιοδοτήσεως τον Νοέμβριο του 1958 και η συγκρότησή της ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 1959. Προβλεπόταν αρχικά να διαθέτει 110 αξιωματικούς και άνδρες επιλεγμένους από τα σώματα ασφαλείας και τις Ένοπλες Δυνάμεις, με κύριο αντικείμενο τη «δίωξιν του κομμουνισμού». Το 1973 μετονομάστηκε σε Υπηρεσία Εθνικής Ασφαλείας (ΥΠΕΑ), φθάνοντας σε πλήρη ανάπτυξη τα 450 άτομα προσωπικό, ενώ το αρχείο της περιλάμβανε τους προσωπικούς φακέλους 7,5 εκατομμυρίων Ελλήνων πολιτών και 1,5 εκατομμυρίου αλλοδαπών· βλ. Memorandum for the Record (σημ. 38)· «Συνιστάται Ειδική Ύπηρεσία διά τὰ θέματα Έθνικής Άσφαλείας», εφ. *Το Βήμα*, 7 Νοεμβρίου 1958· άρθρο 5 του νομοθετικού διατάγματος 3914/1958 (ΦΕΚ 199Α΄/11 Νοεμβρίου 1958)· νομοθετικό προεδρικό διάταγμα 3/1973 «Περί μετονομασίας τής παρᾶ τῷ Ύπουργείῳ Δημοσίας Τάξεως Γενικής Διευθύνσεως Έθνικής Άσφαλείας, καθορισμοῦ τῶν ἄρμοδιοτήτων τῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας της» (ΦΕΚ 233Α΄/25 Σεπτεμβρίου 1973)· πρβλ. Λιναρδάτος (σημ. 41)· Παύλος Μπακογιάννης, «ΚΥΠ, ΥΠΕΑ καὶ Α2», εφ. *Το Βήμα*, 15 Φεβρουαρίου 1976.

49. Ο ταξιαρχος Ηρακλής Κοντόπουλος (Α.Μ. 12403, τάξη Σχολής Ευελπίδων 1919) είχε αποστρατευθεί τον Ιούνιο του 1951, λόγω συμμετοχής του στο κίνημα της 30ης-31ης Μαΐου 1951. Επανάηλθε επί πρωθυπουργίας Παπάγου τον Μάρτιο του 1953 και προήχθη αναδρομικά σε υποστράτηγο και εν συνεχεία (το 1954) σε αντιστράτηγο, τοποθετηθείς διαδοχικά διοικητής της ΑΣΔΑΝ και γενικός επιθεωρητής στρατού. Αποστρατεύθηκε εκ νέου «εὐδοκίμως» τον Σεπτέμβριο του 1958 για να ανακληθεί λίγους μήνες αργότερα στην ενέργεια τον Ιούλιο του 1959, προκειμένου να αναλάβει τη διεύθυνση της νεοϊδρυθείσας ΓΔΕΑ, όπου και παρέμεινε έως τον Φεβρουάριο του 1964· βλ. ταγματάρχης Αριστομένης Ζωζωνάκης, εισηγητής Διαρκούς Στρατοδικείου Αθηνών, «Πόρισμα άνακρίσεως», εφ. *Ελευθερία*, 25 Ιανουαρίου 1952· εφ. *Το Βήμα*, 5 και 16 Ιουνίου 1951, 3 Δεκεμβρίου 1954, 7 Ιουλίου 1959, 29 Φεβρουαρίου 1964· εφ. *Ελευθερία*, 31 Μαρτίου 1953.

50. Το σχέδιο «Περικλής», καθώς και η σύνθεση και τα πρακτικά της επιτροπής έχουν δημοσιευτεί επανειλημμένα· βλ. ενδεικτικά Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Η παραγμένη εξαετία*, τ. 1-2 (Αθήνα 1997), τ. 1, 313-316· Λεντάκης (σημ. 32), 49-70· εφ. *Ελευθερία*, 24 Φεβρουαρίου 1967 και 3 Μαρτίου 1965· πρβλ. Παύλος Μπακογιάννης, «ΚΥΠ: Βία και νοθεία», εφ. *Το Βήμα*, 19 Ιουνίου 1977.

51. Την ίδρυση αυτής της υπηρεσίας ανέφερε στον Clary Thompson της Αμερικανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (USIS), στις 20 Ιουλίου 1959, ο υφυπουργός Προεδρίας (Τύπου) Τρύφων Τριανταφυλλάκος. Προβλεπόταν να έχει δυναμικό 150 περίπου υπαλλήλων προερχομένων από όλους τους κυβερνητικούς τομείς και αποκλειστικό σκοπό την αντικομμουνιστική εκστρατεία, έναν «διαρκή πόλεμο» διαφώτισης και προπαγάνδας κατά των κομμουνιστών. Ο Τριανταφυλλάκος ανέφερε ότι ο Γωγούσης θα είχε υπ' αυτόν δύο επιτροπές, την Επιτροπή Α (με αντικείμενο τον μακρόχρονο σχεδιασμό και τις ιδεολογικές κατευθυντήριες γραμμές), και την Επιτροπή Β (ως «ομάδα άμεσου δράσεως», με σκοπό να αντιδρά άμεσα στα γεγονότα). Κάθε επιτροπή θα περιλάμβανε δύο επιμέρους διευθύνσεις με συγκεκριμένα καθήκοντα. Τελειώνοντας, ανέφερε ότι το σχέδιο θα ετίθετο σε εφαρμογή τους 3-4 επόμενους μήνες και ότι χρειαζόταν τη βοήθεια της Αμερικανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών για την ανάπτυξη του· βλ. Memorandum of Conversation (GOG Anti-Communist Campaign), Αθήνα 20 Ιουλίου 1959, National Archives (σημ. 18).

52. Ο συνταγματάρχης Νικόλαος Γωγούσης (Α.Μ. 14689, τάξη Σχολής Ευελπίδων 1923), διευθυντής του ιδιαίτερου γραφείου του αρχιστρατήγου Παπάγου, είχε συλληφθεί τον Σεπτέμβριο του 1951, ως μέλος της Διοικούσας Δέσμης του ΙΔΕΑ στο πλαίσιο των ανακρίσεων για το κίνημα της 30ης-31ης Μαΐου 1951 και είχε αποστρατευθεί. Επανήλθε όμως επί πρωθυπουργίας Παπάγου τον Δεκέμβριο του 1953 και προήχθη αναδρομικά σε ταξίαρχο, σε υποστράτηγο (το 1954) και εν συνέχεια (το 1959) σε αντιστράτηγο, τοποθετηθείς διαδοχικά διοικητής του ΚΕΤ, αρχηγός τεθωρακισμένων του ΓΕΣ και διοικητής της ΑΣΔΑΝ. Αποστρατεύθηκε τον Μάρτιο του 1958, για να ανακληθεί τρεις μήνες αργότερα, προκειμένου να τοποθετηθεί επικεφαλής της Υπηρεσίας Πληροφοριών (κατόπιν και Διαφωτίσεως) του Υπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως, θέση την οποία διατήρησε έως το 1963· βλ. «Συνεχίζονται αί ανακρίσεις δια τόν κ. Γωγούσην», εφ. *Τα Νέα*, 8 Σεπτεμβρίου 1951· Ζωζωνάκης (σημ. 43)· «Ο κ. Γωγούσης έπανατοποθετήθη», εφ. *Τα Νέα*, 19 Φεβρουαρίου 1953· Κ. Μητσotάκης, «Η κυβέρνησις έπιβραβεύει τόν ΙΔΕΑ και τούς κινήματις», εφ. *Ελευθερία*, 10 Ιουνίου 1953· Memorandum for the Record (σημ. 38), όπου, παράλληλα με την αναφορά της τοποθέτησης του Γωγούση στην Υπηρεσία Πληροφοριών, επισημαίνεται και η σχέση του με την «άκροδεξιά στρατιωτική όργανωση» του ΙΔΕΑ· «Έπίσημα έγγραφα άποκαλύπτουν», εφ. *Το Βήμα*, 11 Ιουλίου 1963· «Η Ε.Ρ.Ε. δια κρατικών ύπηρεσιών και χρηματικών ποσών έθετεν ύπό τόν έλεγχόν της όργανώσεις», εφ. *Ελευθερία*, 11 Ιουλίου 1963· Γ. Μπέρτσος, «Έκθεσις επί τής δραστηριότητος τής Υπηρεσίας Διαφωτίσεως Προεδρίας Κυβερνήσεως», εφ. *Ελευθερία*, 2 Απριλίου 1964· «Τό δημόσιον χρήμα εις πράκτορας τής ΕΡΕ», εφ. *Το Βήμα*, 2 Απριλίου 1964· «Τά μυστικά κονδύλια τοϋ γραφείου Γωγούση», εφ. *Ελευθερία*, 6 Δεκεμβρίου 1964· «Κλίμα δικτατορικόν έκαλλιέργει ή Υπηρεσία Πληροφοριών επί Ε.Ρ.Ε.», εφ. *Ελευθερία*, 13 Μαρτίου 1965· «Όργανο τρομο-

κρατίας τὸ Γραφεῖο Πληροφοριῶν τῆς Ε.Ρ.Ε.», εφ. *Τὰ Νέα*, 13 Μαρτίου 1965· «Τὸ κίνημα τοῦ ΙΔΕΑ, ξεκίνημα γιὰ τὴν 21η», εφ. *Τὰ Νέα*, 3 Ιουνίου 1975· πρβλ. Μπακογιάννης (σημ. 41)· Νικόλαος Σταύρου, «Οἱ ἀξιωματικοί, τὸ Παλάτι καὶ οἱ Σύμμαχοι», εφ. *Τὸ Βῆμα*, 4 Φεβρουαρίου 1979.

53. Φάτσης (σημ. 34).

54. Βλ. εφ. *Τὸ Βῆμα*, 30 Αυγούστου 1967, 9 Ιουλίου 1969 καὶ 7 Νοεμβρίου 1972· εφ. *Μακεδονία*, 30 Ιουνίου 1972.

55. Βλ. Μπέρτσος (σημ. 52)· πρβλ. Λεντάκης (σημ. 32), 70.

56. Μια, ἔστω καὶ ἐκ των υστέρων, ευκαιρία σχολιασμοῦ τῆς υπόθεσης υπήρξε ἐν δυνάμει κατὰ τὴν ἀπάντηση τοῦ Κ. Καραμανλῆ στὴν προαναφερθεῖσα ἐπιστολὴ που του εἶχε ἀπευθύνει ὁ Π. Κανελλόπουλος στὶς 16 Ιουνίου 1969, με τὴν περιγραφή τῆς υπόθεσης Νικολόπουλου. Στὴν ἀπάντηση αὐτή, χρονολογημένη ἀπὸ τὴν 1η Αυγούστου 1969, ὁ Καραμανλῆς ἀρκεῖται νὰ παρατηρήσει ὅτι «δὲν ξέρω ὅμως ἂν πρέπει νὰ συμφωνήσω μὲ τίς διαπιστώσεις ποὺ κάνεις γιὰ τὸ παρελθόν», υπογραμμίζοντας τὴν πεποίθησή του ὅτι «ὕπευθοι γιὰ τὴν πτώση τῆς Δημοκρατίας στὸν τόπον μας εἶναι οἱ ἀντίπαλοί μας, οἱ ὁποῖοι τυφλωμένοι ἀπὸ τὸ πάθος των ἔπαιξαν τὸ παιχνίδι τῶν καραδοκούντων συνταγματαρχῶν» (Αρχεῖο Καραμανλῆ, Φ. 39Α). Σημειωτέον ὅτι ἡ ὅλη υπόθεση δημοσιοποιήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κανελλόπουλο, ἀμέσως μετὰ τὴ μεταπολίτευση, ἀρχικὰ στὴν ἐφημερίδα *Καθημερινή* στὶς 21 Μαΐου 1975, σὲ ἄρθρο ὑπὸ τὸν τίτλο «1958: Οἱ πρῶτες παράνομες κινήσεις», καὶ στὴ συνέχεια στὸ Κανελλόπουλος (σημ. 16). Ἐντούτοις ἡ υπόμνηση Κανελλόπουλου παρέμεινε καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀναπάντητη.